

Самостійна робота на уроках у початковій школі

Загальновизнаним є той факт, що майбутнє будь-якої держави визначається тим, яка в ній буде створена система освіти. Сьогодні все частіше звучать переконання в тому, що ключ до майбутнього, до розв'язання сучасних проблем людства, до розвитку суспільства лежить в освіченості всього населення і у постійному підвищенні рівня його освіти (принцип безперервного навчання).

Метод самостійної роботи учнів постійно в центрі уваги дидактів і психологів, які вивчають різні аспекти розвиваючого навчання. Самостійна робота відіграє велику роль у формуванні і розвитку навчальних умінь, вихованні волі, пізнавального інтересу, навичок колективної праці. В ній виявляється індивідуальність кожного учня, формується їхній інтелект і характер. Усе це сприяє засвоєнню глибоких і міцних знань. Тому, проблема самостійної роботи учнів як ефективного методу формування вміння вчитися, навичок самоосвіти є актуальною.

Дійсно, де організована самостійна робота там є праця, видно результат, там ефективний урок, бо самостійність у навчанні - найважливіша передумова повноцінного оволодіння знаннями, вміннями й навичками. Часто й правильно застосована самостійна робота розвиває довільну увагу дітей, виробляє в них здатність міркувати, запобігає формалізму у засвоєнні знань і взагалі формує самостійність як рису характеру..

На уроках проводжу самостійні роботи різного дидактичного призначення: перевірні, підготовчі, навчальні. Так, перевірні роботи допомагають їй контролювати знання учнів; підготовчі — актуалізують опорні знання, які необхідні для наступного сприймання нового матеріалу; навчальні — під час вивчення нової теми, але лише тоді, коли переконана, що попередні знання, на яких ґрунтується вивчення нового, добре засвоєні школярами.

Щоразу, готуючись до уроку, розв'язую принципове питання, як краще організувати засвоєння нового матеріалу. Цьому сприяють доступні та ефективні для учнів початкових класів п'ять форм пошукової діяльності:

1. Система пізнавальних завдань за прийомами розумової діяльності.
2. Евристичні бесіди.
3. Метод аналогії.
4. Самостійне ознайомлення з новим матеріалом з опорою на допоміжні засоби і без них.
5. Елементарні дослідницькі завдання.

Самостійно ознайомлюючись із новим матеріалом за підручником чи іншим джерелом, школяр фактично виконує декілька супідрядних завдань: визначає мету, виділяє невідоме, зосереджує увагу на головному, встановлює послідовність дій, контролює їх.

Орієнтиром у визначенні матеріалу для самостійної роботи є:

- 1) міцне, свідоме володіння учнями знаннями, на яких ґрунтується новий матеріал;
- 2) можливість актуалізації опорних знань виконанням підготовчих вправ;
- 3) доступність, чіткість викладу матеріалу в підручнику;
- 4) рівень сформованості вмінь працювати з підручником, картками, достатній темп письма і читання.

Результативність самостійної роботи залежить і від того, як я зумію поєднати завдання: усні - з письмовими, фронтальні — з індивідуальними, і від способу постановки завдання (маємо на увазі розробку навчальних завдань, їх формулювання, вказівки щодо послідовності опрацювання матеріалу). Якщо вказівки мають загальний характер (алгоритм розв'язування задачі тощо), оформляю їх у вигляді пам'ятки (настінної таблиці), яка в потрібний час вивішується на дошці.

Із зростанням самостійної роботи на уроці математики посилюється пізнавальний інтерес до уроку математики, удосконалюються обчислювальні навички.

Таким чином формування основ самостійної роботи учнів відбувається при дотриманні наступних умов:

1. Групові роботи не можуть проводитися часто під час вивчення нового матеріалу. Їх можна організувати тоді, коли навчальний матеріал не містить складних теоретичних понять, не вимагає показу демонстраційних дослідів та ін. В умовах спільного повторення ліквідується можливість прогалин у засвоєнні, учні надають один одному допомогу, пояснюють помилки, неточності, спільно обговорюють висновки.

2. Індивідуальна самостійна робота найчастіше дає позитивні результати, коли учні, знаючи загальні положення, закономірності, можуть зробити окремі висновки, розв'язати доступні, але досить складні завдання. Однак такі роботи можна організувати не стільки в процесі сприймання нових знань, скільки під час повторення добре усвідомленого матеріалу.

Мета організації самостійної роботи визначає її зміст і методику. Тому види самостійних завдань надзвичайно різноманітні й водночас вони відбивають специфіку формування основних умінь і навичок саме з конкретного предмета:

- різноманітність навчальних завдань;
- диференціація завдань;
- контроль і самоконтроль навчальної діяльності.

Забезпечує суб'єктивізацію й оптимізацію навчального процесу.

Вимагає послідовності і наступності навчальних дій та операцій.

Створює сприятливі умови для розвитку творчого потенціалу кожного школяра, враховуючи особливості їх інтелектуального розвитку.

Навчання має виховний та розвивальний характер, отже, одним із завдань початкової школи є виховання, розумовий розвиток учнів, розвиток позитивних рис характеру, стимулювання інтересу до навчання.

Увага спрямована на всебічний розвиток пізнавальної активності учнів, формування навичок самостійності та самоосвіти.

У процесі самостійної роботи в учнів виробляється внутрішня пізнавальна потреба, вміння доказово міркувати, вдосконалюються розумові операції, виробляється теоретичне мислення. Головним завданням сьогодення вважається «не донести», «пояснити і показати», а організувати спільний пошук вирішення завдань і за допомогою методичних прийомів вчити дитину «вчитися». Необхідно створити такі умови навчання, за яких учень відчуває свою успішність, свою інтелектуальну досконалість, відчуває себе частинкою соціуму.

Якість педагогічного процесу не можна забезпечити лише методичною його досконалістю, працездатністю вчителя, добрим обладнанням. Найголовнішими результатами навчання є виховання сумлінного творчого ставлення учня до праці, його позиція на уроці, бажання та прагнення бути кращим, самостійно працювати, тобто позитивні зміни в самій особистості дитини.

З даної проблеми опрацювала багато джерел:

Л.В. Жарова «Організація самостійної роботи в навчально - пізнавальній діяльності учнів», В.К.Буряк «Самостійна робота молодших школярів з книгою», С.П. Логачевська «Дійти до кожного учня», Я.П.Кодлюк, Т.Я.Довга «Наукова школа академіка О.Савченка», О.Ведмідь «Самостійна робота як засіб активізації пізнавальної діяльності молодших школярів», статті із журналів «Початкова школа», «Початкова освіта», «Розкажіть онуку».

Готуючись до уроку, продумую свій урок так, щоб зацікавити учнів. Навчання молодших школярів має бути цікавим, радісним, але водночас повинно забезпечувати глибоке засвоєння навчального матеріалу. Завдання яке стоїть перед вчителем не лише навчити, а пробудити в дітей :

- пізнавальний інтерес;
- емоційне задоволення;
- радість від отриманих знань;
- процес засвоєння знань.

Щоб досягти поставленої мети вчитель має великий арсенал прийомів та методів навчання, які допомагають у стимулюванні навчально-виховного процесу учнів.

Інтерес учнів стає засобом активізації навчання, кращому засвоєнню навчального матеріалу. З самого початку вивчення математики вчителька намагається самостійного і самокерованого засвоєння її учнями матеріалу,

створює умови доброзичливу атмосферу, яка дозволяє школярам отримати задоволення від навчання.

У своїй роботі керуюся такими принципами:

- професійна компетентність, самостійність суджень, оперативність щодо прийняття рішень;
- пошук методики, досвіду створення захопливої атмосфери дитячої творчості і власної думки;
- вимогливість, наполегливість;
- уміння спонукати школярів до інтелектуального розвитку.

Усвідомлюючи, що самостійна робота займає вагоме місце у формуванні і розвитку навчальних умінь, навичок, стимулюю практичну активність школярів, використовую різні види самостійної роботи та різноманітні способи їх подачі.

Плануючи самостійну роботу в класі :

- визначаю її місце в структурі уроку;
- добре орієнтуюся у вимогах до учнів на даному рівні оволодіння матеріалом;
- передбачаю труднощі;
- правильно визначаю зміст та обсяг завдань, а також форму, в якій вони пропонуватимуться;
- визначаю тривалість роботи;
- визначаю, який дидактичний матеріал треба підготувати;
- продумую раціональний спосіб перевірки роботи.

Організуючи самостійну роботу учнів на уроці враховую їх психологічні особливості: сприймання, пам'ять, мислення, увагу , які відіграють важливу роль у процесі засвоєння знань. У молодшому шкільному віці у першу чергу школярі сприймають яскраві, об'ємні об'єкти, що викликають емоційну реакцію, причому характерним є поверхневе сприймання і не завжди адекватне виділення суттєвих ознак. Тому забезпечую, по-перше, достатню точність і повноту у сприйманні дитиною об'єкта, явища; по-друге, збагачення сенсорного досвіду учнів; по-третє, виховання якостей спостерігача – умінь спостерігати і бачити приховані закономірності; по-четверте, оволодіння сенсорними еталонами (загальноприйнятими зразками предметів та властивостей); по-п'яте, організацію зовнішнього сприймання об'єктів у поєднанні з осмисленням даного матеріалу.

На уроках математики самостійну роботу практикую на всіх етапах навчального процесу – під час формування умінь і навичок виконання обчислювальних операцій, розв'язування задач, рівнянь, засвоєння геометричного матеріалу.

При цьому враховую їх складність, посиленість для учнів даного класу, щоб

ті могли працювати інтенсивно, без надмірної опіки. Планую так, щоб стосовно кожного вихованця складність завдань наростала поступово. Вдалий вибір першого завдання забезпечує успішну подальшу роботу на інших етапах через добір завдань з поступовим ускладненням.

При цьому враховую їх складність, посиленість для учнів даного класу, щоб ті могли працювати інтенсивно, без надмірної опіки. Планую так, щоб стосовно кожного вихованця складність завдань наростала поступово. Вдалий вибір першого завдання забезпечує успішну подальшу роботу на інших етапах через добір завдань з поступовим ускладненням.

1 етап

I варіант

Розв'яжи задачу. Іра вирізала 5 кружечків, а Сашко – на 4 кружечки більше. Скільки кружечків вирізав Сашко?

II варіант

Склади задачу за коротким записом і розв'яжи її:

Вона – 5 зошитів.

Василь – ?, на 2 зошити більше.

III варіант

Учні працюють з учителем. Користуючись дидактичним матеріалом, розв'язують задачу: На гілці сиділо 4 сороки, а горобчиків – на 3 більше.

Скільки горобчиків сиділо на гілці?

Перевірка всіх варіантів.

2 етап

I варіант

Склади обернену задачу до даної (задача з 1 етапу).

II варіант

Розв'яжи задачу. Костя намалював 5 зайчиків, а Сергій – на 4 зайчики більше. Скільки зайчиків намалював Сергій?

III варіант

Склади задачу за коротким записом і розв'яжи її:

Аліна – 7 книг.

Люда – ? на 4 книги менше.

Перевірка всіх варіантів.

3 етап

I варіант

Склади задачу зі словами «менше» або «більше» про кількість яблук на гілочках.

II варіант

Склади обернену задачу до даної (задача з 2 етапу).

III варіант

Розв'яжи задачу. Іра намалювала 9 ялинок, а Юля – на 5 ялинок менше.

Скільки ялинок намалювала Юля?

Перевірка всіх варіантів.

4 етап

Спільне завдання творчого характеру

Біля школи посадили 4 дубки, а лип – на 5 більше. Скільки...?

(Поставте запитання і розв'яжіть задачу).

Визначаючи матеріал для самостійної роботи, переконуюся, що попередні знання, на яких тією чи іншою мірою ґрунтується вивчення нового, добре засвоєні дітьми. Інструкція до завдання є лаконічною, але достатньою і точною, її зміст відображає послідовний хід міркувань, практичних дій, що приводять до засвоєння нового поняття, обчислювального прийому тощо.

Так, в процесі опанування прийому розв'язування прикладів з повним поясненням вивішує на дошці таку інструкцію:

1. Запиши зменшуване.
2. Заміни від'ємник сумою розрядних доданків.
3. Прочитай пошепки знайдений вираз (Від числа... відняти суму... і...).
4. Пригадай правило віднімання суми від числа.
5. Подумай, який спосіб розв'язання тут найзручніший.
6. Розв'яжи приклад і зроби перевірку.

Для організації самостійної роботи на уроках учитель використовує вправи різного змісту і характеру (підготовчого, пошукового, тренувального). Для самостійних завдань підготовчого характеру педагог підбирає усні і письмові вправи на повторення, порівняння правил, способів дій.

1. Запиши зменшуване.
2. Заміни від'ємник сумою розрядних доданків.
3. Прочитай пошепки знайдений вираз (Від числа... відняти суму... і...).
4. Пригадай правило віднімання суми від числа.
5. Подумай, який спосіб розв'язання тут найзручніший.
6. Розв'яжи приклад і зроби перевірку.

Для організації самостійної роботи на уроках учитель використовує вправи різного змісту і характеру (підготовчого, пошукового, тренувального). Для самостійних завдань підготовчого характеру педагог підбирає усні і письмові вправи на повторення, порівняння правил, способів дій.

1. Познач невідомий доданок через x і запиши.
2. Запиши суму двох доданків.
3. Згадай правило знаходження невідомого доданка.
4. Обчисли приклад.
5. Зроби перевірку.

Використовує такі способи самоконтролю: поопераційне пояснення способу дії, зіставлення із зразком, опора на пам'ятку, алгоритмічний припис, взаємоконтроль, підкреслення, доповнення, підставлення відповіді.

Молодші школярі найчастіше відчують потребу в керівництві, коли опановують новий вид роботи. У цьому разі в індивідуальних картках чи на дошці записує рекомендований план міркування.

Приклад картки з планом послідовності міркування для учнів 3-го класу, які опановують новий вид задачі:

1. Позначаю шукане число...
2. Складаю вираз...
3. У задачі сказано, що...
4. Складаю рівняння...
5. Розв'язую рівняння...
6. Відповідь...
7. Перевіряю відповідь за умовою задачі...

Приклад картки з планом послідовності міркування для учнів 3-го класу, які опановують новий вид задачі:

1. Позначаю шукане число...
2. Складаю вираз...
3. У задачі сказано, що...
4. Складаю рівняння...
5. Розв'язую рівняння...
6. Відповідь...
7. Перевіряю відповідь за умовою задачі...

До пробних вправ, що виконуються на етапі первинного закріплення, робить доповнення – «теоретичне випередження», що дає учневі можливість до початку роботи над завданням ще раз повторити правила, якими

він має користуватися.

Отже, організовуючи самостійну роботу вчителька дотримується виділених умов:

1. Спосіб постановки навчальних завдань.
2. Різноманітність змісту і характеру навчальних завдань.
3. Спосіб постановки навчальних завдань.
4. Різноманітність змісту і характеру навчальних завдань.
5. Контроль і самоконтроль навчальної діяльності.

На уроках математики самостійну роботу практикую на всіх етапах навчального процесу – під час формування умінь і навичок виконання обчислювальних операцій, розв'язування задач, рівнянь, засвоєння геометричного матеріалу.

Ось фрагмент уроку, що ілюструє даний принцип. До кінця уроку клас виходить на один рівень знань та вмінь. Слабші учні слідом за своїми товаришами, ідуть до спільної мети – закріплюють

вміння розв'язувати задачі. А сильніші в цей час працюють над поглибленням знань, виконуючи ряд творчих завдань.

Використовуючи диференційовані завдання для самостійної роботи організовую роботу іншим чином. На підготовчому етапі учні усіх трьох груп (сильні, середні і слабші) працюють з учителем. На першому етапі вчитель розподіляє учнів на дві підгрупи: сильні працюють за зразком, а середні і слабші – з учителем. На другому етапі лише слабші учні працюють з учителем, середні виконують роботу за зразком, а сильним учням пропонуються картки для самостійного опрацювання. Особливістю третього етапу є те, що сильні учні спроможні виконувати творчу роботу, а середні працюють самостійно. Слабші учні на цьому етапі працюють за зразком. На четвертому (завершальному) етапі всім учням дається спільне завдання творчого характеру. Сильні і середні учні працюють самостійно, слабким при потребі надається допомога вчителя.

Тренувальні вправи поступово ускладнює. Спочатку на певній вправі пояснює її виконання, згодом учні виконують декілька вправ разом з вчителем. І лише після ряду таких завдань приступають до самостійного виконання подібних вправ. Наприклад: До невідомого доданка додали відомий доданок 8 і отримали суму 17. Знайдіть невідомий доданок. Дітям пропонує таке міркування:

Розвиток самостійності органічно включає формування в учнів умінь і навичок самоперевірки й самоконтролю. Ці якості розвиває поступово. Для самоконтролю використовує також переносні дошки, на яких записані відповіді до прикладів, хід розв'язування задач. Після закінчення роботи вчитель перевертає дошку й учні перевіряють правильність виконання завдань за цими записами.

3. Диференціація навчальних завдань.

Для вдосконалення обчислювальних навичок намагаюся добирати цікавий і пов'язаний із життям матеріал, що спрямований на формування життєвих компетенцій учнів, а саме :

- дидактичні і сюжетні ігри;
- задачі у віршах;
- задачі-жарти;
- ігрові та цікаві ситуації.

Ефективність самостійної діяльності школярів підвищується, якщо на різних етапах уроку за умов коли використовується система навчальних завдань (за зразком, варіативні, творчі) та система пізнавальних завдань побудовані за принципом зростання рівня пізнавальної активності.

Важливою умовою формування самостійності учнів є створення зацікавленості та доброзичливої співпраці на уроці, активне залучення

до парної та групової роботи. Вже починаючи з дитячих років дитину необхідно привчати самотійно працювати, тобто вчитися.